

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
MINTAQAVIY BO‘LIMI
XORAZM MA‘MUN AKADEMIYASI**

**XORAZM MA‘MUN
AKADEMIYASI
AXBOROTNOMASI**

Axborotnoma OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrdagi 223/4-son qarori bilan biologiya, qishloq xo‘jaligi, tarix, iqtisodiyot, filologiya va arxitektura fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2024-5/2

**Xorazm Ma‘mun akademiyasi axborotnomasi
2006 yildan boshlab chop qilinadi**

Xiva-2024

Bosh muharrir:

Abdullayev Ikram Iskandarovich, b.f.d., prof.

Bosh muharrir o‘rinbosari:

Hasanov Shodlik Bekpo‘latovich, k.f.n., k.i.x.

Tahrir hayati:

<i>Abdullayev Ikram Iskandarovich, b.f.d., prof.</i> <i>Abdullayeva Muborak Maxmusovna, b.f.d., prof.</i> <i>Abduhalimov Bahrom Abduraximovich, t.f.d., prof.</i> <i>Agzamova Gulchexra Azizovna, t.f.d., prof.</i> <i>Aimbetov Nagmet Kalliyevich, i.f.d., akad.</i> <i>Ametov Yakub Idrisovich, d.b.n., prof.</i> <i>Babadjanov Xushnut, f.f.n., prof.</i> <i>Bobojonova Sayyora Xushnudovna, b.f.n., dos.</i> <i>Bekchanov Davron Jumanazarovich, k.f.d.</i> <i>Buriyev Xasan Chutbayevich, b.f.d., prof.</i> <i>Gandjayeva Lola Atanazarovna, b.f.d., k.i.x.</i> <i>Davletov Sanjar Rajabovich, tar.f.d.</i> <i>Durdiyeva Gavhar Salayevna, arx.f.d.</i> <i>Ibragimov Baxtiyor To‘laganovich, k.f.d., akad.</i> <i>Izzatullayev Zuvayd, b.f.d., prof.</i> <i>Ismailov Is‘haqjon Otabayevich, f.f.n., dos.</i> <i>Jumaniyozov Zoxid Otabayevich, f.f.n., dos.</i> <i>Jumanov Murat Arepbayevich, d.b.n., prof.</i> <i>Kadirova Shaxnoza Abdaxalilovna, k.f.d., prof.</i> <i>Qalandarov Nazimxon Nazirovich, b.f.f.d., k.i.x.</i> <i>Karabayev Ikramjan Turayevich, q/x.f.d., prof.</i> <i>Karimov Ulug‘bek Temirbayevich, DSc</i> <i>Kurbanbayev Ilhom Jumanazarovich, b.f.d., prof.</i> <i>Kurbanova Saida Bekchanovna, f.f.n., dos.</i> <i>Qutliyev Uchqun Otoboyevich, f-m.f.d.</i> <i>Lamers Jon, q/x.f.d., prof.</i> <i>Maykl S. Enjel, b.f.d., prof.</i> <i>Maxmudov Raufjon Baxodirovich, f.f.d., k.i.x.</i> <i>Mirzayev Sirojiddin Zayniyevich, f-m.f.d., prof.</i> <i>Mirzayeva Gulnara Saidarifovna, b.f.d.</i>	<i>Pazilov Abduvayeit, b.f.d., prof.</i> <i>Razzaqova Surayyo Razzoqovna, k.f.f.d., dos.</i> <i>Ramatov Bakmat Zaripovich, q/x.f.n., dos.</i> <i>Raximov Raxim Atajanovich, t.f.d., prof.</i> <i>Raximov Matnazar Shomurotovich, b.f.d., prof.</i> <i>Raximova Go‘zal Yuldashovna, f.f.f.d., dos.</i> <i>Ro‘zmetov Baxtiyar, i.f.d., prof.</i> <i>Ro‘zmetov Dilshod Ro‘zimboyevich, g.f.n., k.i.x.</i> <i>Sadullayev Azimboy, f-m.f.d., akad.</i> <i>Salayev San‘atbek Komilovich, i.f.d., prof.</i> <i>Saparbayeva Gulandam Masharipovna, f.f.f.d.</i> <i>Saparov Kalandar Abdullayevich, b.f.d., prof.</i> <i>Safarov Alisher Karimdjanoich, b.f.d., dos.</i> <i>Sirojov Oybek Ochilovich, s.f.d., prof.</i> <i>Sobitov O‘lmasboy Tojxmedovich, b.f.f.d., k.i.x.</i> <i>Sotipov Goyipnazar, q/x.f.d., prof.</i> <i>Tojibayev Komiljon Sharobidinovich, b.f.d., akad.</i> <i>Xolliyev Askar Ergashevich, b.f.d., prof.</i> <i>Xolmatov Baxtiyor Rustamovich, b.f.d.</i> <i>Cho‘ponov Otanazar Otojonovich, f.f.d., dos.</i> <i>Shakarboyev Erkin Berdikulovich, b.f.d., prof.</i> <i>Ermatova Jamila Ismailovna, f.f.n., dos.</i> <i>Eshchanov Ruzumboy Abdullayevich, b.f.d., prof.</i> <i>O‘razboyev G‘ayrat O‘razaliyevich, f-m.f.d.</i> <i>O‘rozboyev Abdulla Durdiyevich, f.f.d.</i> <i>Hajiyeva Maqsuda Sultonovna, fal.f.d.</i> <i>Hasanov Shodlik Bekpo‘latovich, k.f.n., k.i.x.</i> <i>Xudayberganova Durdona Sidiqovna, f.f.d.</i> <i>Xudoyberganov Oybek Ikromovich, PhD, k.i.x.</i>
---	--

Xorazm Ma‘mun akademiyasi axborotnomasi: ilmiy jurnal.-№5/2 (114), Xorazm Ma‘mun akademiyasi, 2024 y. – 295 b. – Bosma nashrning elektron varianti - <http://mamun.uz/uz/page/56>

ISSN 2091-573 X

Muassis: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi mintaqaviy bo‘limi – Xorazm Ma‘mun akademiyasi

Yusupov A.A. Kichik biznes sub'ektlarida inson resurslaridan samarali foydalanish istiqbollari	115
Алланиязов Б. Қорақалпоғистон Республикаси ижтимоий инфратузилмаси ижтимоий хизматлар таркибини такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари	117
Жуманова В.А. Тиббий хизматлар бозори субъектларининг рақобатбардошлигини баҳолашнинг услубий ёндашувлари	121
Зарипова М.Дж. Бинар танлов моделлари асосида иқтидорли талабаларни саралаш механизмини такомиллаштириш	131
Ибрагимова М.И., Комилджонова М. Трансформация сферы туризма в условиях цифровой экономики	138
Кимсанбоева М.Б. К вопросу активизации рычагов налогового регулирования хозяйственной деятельности	141
Лутфуллаева Ш.З. Туризм в Ферганской области Узбекистана: экономический потенциал в связке с Самаркандом	144
Мадрахимов Қ.Э. Минтақавий иқтисодий сиёсатнинг такомиллаштиришда маъмурий-иқтисодий усуллардан фойдаланиш йўналишлари	147
Матёкубова Д.О. Иқтисодиётни интеллектуаллаштириш шароитида мослашувчан механизм сифатида бизнес тузилмаларининг инновацион ривожланишини диверсификация қилиш	152
Мирхамидова З.М. Искусственный интеллект: движущая сила четвертой промышленной революции	158
Обилов М.Р. Мамлакатдаги аҳоли молиявий саводхонлиги даражасини оширишда маҳалла ва ундаги оилавий хўжаликлар тизимидан самаралий фойдаланиш	162
Сапаев Д.Х., Мухитдинов А.А. Развитие виноградарства как одно из перспективных направлений развития АПК Республики Узбекистан	165
Ситмуратов У.Т. Минтақада кичик бизнесни ривожлантириш назарияси	168
Табаев А.З. Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботнинг моҳияти, тақдим қилиниши ва уни такомиллаштириш	171
Тошпулатов Ш.Х., Наркулов С.К. Халқаро савдони белгиловчи омиллар	173
Файзиева Ш.Ш. Минтақа иқтисодиётида саноат тармоғининг ривожланиш имкониятлари	177
АРХИТЕКТУРА ФАНЛАРИ	
Abdujabbarova M.T., Raximova M.Sh. Chiqindilarni qayta ishlash korxonalarini rejalari: xorijiy tajribalar	181
Abdullayev A.M. Shaharsozlik va landshaft arxitekturasi zamonaviy uslublari va ulardan foydalanish yo'llari	185
Bobobekov B. Turli binolarning ichki makonini shakllantirishda fitokompazitsiyaning roli	187
Inogomov B.I., Aminboyeva M.B. Jamoat binolarida yashil arxitekturaning qo'llanilishi	190
Qodirova S.A., Raximov L.Sh., Axmedov Sh.U. Turar joy binolarida ekologik toza materiallar va yashil arxitektura	195
Reyimbaev Sh.S. Me'moriy-tarixiy muhitni saqlab qolish va keng jamoatchilikka ommalashtirish yo'llari	198
Xalikov S.R. Birinchi ayol arxitektori Zaha Hadidning hayoti va ijodi	205
Гойматов У.М. Минг Тепе: Светило древнего мира и его тайны	207
Хамидова В.А., Абдурахмонов И.Б. Жамоатга хизмат қилишга мўлжалланган майдонларни лойиҳалаш	211

МОЛИЯВИЙ ҲОЛАТ ТЎҒРИСИДАГИ ҲИСОБОТНИНГ МОҲИЯТИ, ТАҚДИМ ҚИЛИНИШИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

А.З. Табаев, доц., “Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти” Миллий тадқиқот университети, Тошкент.

Аннотация. Мазкур мақолада молиявий ҳисобот тузиши ва тақдим этишининг халқаро жиҳатлари Ўзбекистоннинг миллий стандартлари билан уйғунликда қиёсланган. Унда жаҳон ва республикамиздаги мавжуд амалиётни тадқиқ этиши натижасида масаланинг услубий, ташкилий ва амалий жиҳатларини ёритиши бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калим сўзлар: молиявий ҳисобот элементлари, молиявий ҳолат ҳисоботи, бухгалтерия баланси, счетлар алоқаси, ҳисоб регистрлари, синтетик счетлар.

Аннотация. В данной статье сравниваются международные аспекты финансовой отчетности и представления в соответствии с национальными стандартами Узбекистана. В результате изучения сложившейся практики в мире и в нашей стране выработаны предложения и рекомендации, охватывающие методологическую, организационную и практическую стороны вопроса.

Ключевые слова: элементы финансовой отчетности, отчет о финансовом положении, бухгалтерский баланс, корреспонденция счетов, регистры счетов, синтетические счета.

Abstract. This article compares the international aspects of financial reporting and presentation in accordance with the national standards of Uzbekistan. As a result of studying the current practice in the world and in our country, proposals and recommendations have been developed covering the methodological, organizational and practical aspects of the issue.

Key words: elements of financial reporting, reporting of financial position, balance sheet, account correspondence, account registers, synthetic accounts.

Кириш. Мамлакатимиз иқтисодиётининг глобаллашуви ва халқаро бозорларга кириб бориши, давлатимиз раҳбари томонидан олиб борилаётган очиклик сиёсати ва инвестициявий жозибadorликни оширишга қаратилган “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегиясини” амалиётга жорий этилиши хорижий инвесторларни шаффоф, ҳаққоний ва тушунарли ахборотлар билан таъминлашга хизмат қиладиган, халқаро талаблар доирасида тузилган ва тақдим этилган молиявий ҳисоботларга катта эҳтиёж сезмоқда. Бу масала 1993 йилдан буён Бирлашган Миллатлар ташкилотининг халқаро экспертлари томонидан жорий қилинган “Ўзбекистонда бухгалтерия ҳисобини ислоҳ қилиш дастури” бўйича босқичма-босқич амалга ошириб келинмоқда. Ушбу ислохотнинг мантиқий давоми бўлиб Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан тасдиқланган “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чоратadbирлар тўғрисида”ги ПҚ-4611-сонли қарори ҳисобланади [1]. Мазкур қарорнинг ижросини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 24 августдаги “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари ва унга тушунтиришлар матнини тан олиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 507-сонли қарори қабул қилинди [2].

Асосий қисм. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 24 августдаги 507-сонли қарорида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўллаш учун молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари ва унга тушунтиришлар (кейинги ўринларда - МҲХС ҳужжатлари) матнига МҲХС фонди томонидан қабул қилинган қуйидаги ҳужжатлар кириши таъкидланган:

молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари;

молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига тушунтиришлар;

МҲХС ҳужжатлари матнига киритиладиган ўзгартиришлар;

МҲХС ҳужжатлари матнининг ажралмас қисми сифатида МҲХС фонди томонидан белгиланган бошқа ҳужжатлар.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўллаш учун МҲХС ҳужжатларини тан олиш куйидаги тартибда амалга оширилади:

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги (кейинги ўринларда — Молия вазирлиги) томонидан МҲХС фонди билан МҲХС ҳужжатларидан фойдаланиш ҳуқуқини олиш учун шартнома тузиш;

МҲХС ҳужжатларини МҲХС фондидан расмий равишда қабул қилиш;

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўллаш учун МҲХС ҳужжатларини экспертизадан ўтказиш;

Молия вазирлигининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўллаш учун МҲХС ҳужжатларини тан олиш тўғрисидаги буйруғини қабул қилиш;

Молия вазирлигининг МҲХС ҳужжатларини Ўзбекистон Республикасида тан олиш тўғрисидаги буйруғини белгиланган тартибда Адлия вазирлигида давлат рўйхатидан ўтказиш;

Молия вазирлигининг МҲХС ҳужжатларини Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўллаш учун тан олиш тўғрисидаги буйруғини ҳамда МҲХС ҳужжатлари матнини «Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами» ва Ўзбекистон Республикаси қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари миллий базасида эълон қилиш;

Молия вазирлигининг веб-сайтида МҲХС ҳужжатларининг давлат ва бошқа тиллардаги матнини эълон қилиш;

давлат тилидаги МҲХС ҳужжатлари матнининг доимий равишда янгиланиб борилишини таъминлаш кабилар.

Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари услубиёти бўйича атрофлича ва чуқур илмий-тадқиқотлар олиб борган иқтисодчи олим С.Н.Ташназаровнинг муаллифлик таърифи диққатга сазовордир: “Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот – бу молиявий ҳисоботнинг асосий компоненти бўлиб, ҳисобот даврининг охиридаги вақт momentiда компаниянинг молиявий ҳолати, яъни унинг активлари, мажбуриятлари ва хусусий капиталининг таснифланган таркиблари бўйича ҳолатини ва ҳисобот даврида ўзгаришини тавсифловчи ҳамда тизимли равишда асосан ташқи ва ички ахборот фойдаланувчиларга компаниянинг молиявий ҳолатини баҳолаш ва унга доир қарорларни қабул қилиш учун тақдим қилинадиган ахборотларнинг стандартлашган тизимидир” [3].

Ўзбекистон Республикаси 15-сон БҲМС “Бухгалтерия баланси” стандартида “бухгалтерия баланси молиявий ҳисоботнинг таркибий қисмларидан бири ҳисобланади, хўжалик юритувчи субъектнинг мулкӣ ва молиявий аҳволи ҳақида ахборотларни тўплайди ҳамда ошкор этади” деб таъриф берилган [4].

1-сон БҲМС “Ҳисоб сиёсати ва молиявий ҳисобот” стандартида бухгалтерия балансининг мақсади куйидагича изоҳланган: “Хўжалик юритувчи субъектнинг бухгалтерия баланси унинг ресурсларини ва молиявий таркибини англаб етишга имкон бериши учун ҳисобот вақтидаги молиявий аҳволни акс эттириши керак.” [4].

М. Марпатов ҳисоботга халқаро стандартлар талабларидан келиб чиқиб куйидагича таърифни келтиради: “молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот узок йиллар давоида “бухгалтерия баланси” ёки “баланс ҳисоботи” номи билан юритилган. Мазкур ҳисобот фойдаланувчилар учун корхонанинг молиявий ҳолати ва ликвидлиги тўғрисида муҳим ахборотларни ўзида жамлаган. Баланс банкнинг ёки бошқа бирон бир хўжалик субъектининг молиявий аҳволини баҳоловчи энг яхши молиявий маълумотлар тизимидир.”[5].

Хорижлик олимлар Б.Нидлз ва бошқалар баланс хусусида куйидаги талқинни келтиришади: “Баланс (balance sheet) – фирманинг молиявий ҳолатини маълум санада, масалан ҳисобот даврининг охирида акс эттиради. Баланс фирманинг тутиб турувчи сифатида русурслари – активларининг қайсики манбалари – пассив ва хусусий капиталга тенглигини кўрсатади” [6].

Р.Ҳ.Ҳермансон ва бошқалар куйидагича таъриф келтиришади: “Баланс (balance sheet), айрим ҳолларда молиявий ҳолат ҳисоботи ҳам деб аталади – бу вақтнинг махсус momentiда компаниянинг активлари (assets), мажбуриятлари (liabilities) ва хусусий (акциядорлик) капиталини (stockholders equity) акс эттирувчи жадвалдир. Вақтнинг махсус momenti бўлиб

баланс санасида бизнеснинг ёпилиши саналади.”[7].

Молиявий ҳисобот тузилган санадан кейинги ҳодисалар таъсирида бухгалтерия балансини реформация қилиш учун 6610-“Оддий акциялар бўйича тўланадиган дивидендлар”, 6620-“Имтиёзли акциялар бўйича тўланадиган дивидендлар”, 8540-“Имтиёзли акциялар бўйича тўланадиган дивидендлар резерви” счетларини очиш ва уларни алоқасини қайд этишга мўлжалланган “Контровка варақаси” таклиф этилган.

Бизнинг фикримизча, 6610-“Оддий акциялар бўйича тўланадиган дивидендлар”, 6620-“Имтиёзли акциялар бўйича тўланадиган дивидендлар” счетларини очишдан мақсад 8310-“Оддий акциялар”, 8320-“Имтиёзли акциялар” ҳамда 8610-“Сотиб олинган хусусий акциялар – оддий”, 8620-“Сотиб олинган хусусий акциялар – имтиёзли” счетларнинг алоқаларини мувофиқлаштириш ва ўзаро мослигини таъминлашдир.

1-жадвал

**Баланс тузилган санадан кейинги ҳодисаларни бухгалтерия
счетларида акс этириш бўйича таклиф**

Т/р	Хўжалик муомалаларининг мазмуни	Счётларнинг боғланиши	
		Дебет	Кредит
1	Акциядорларга оддий акциялар бўйича дивидендлар ҳисобланди	8710	6610
2	Акциядорларга имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар ҳисобланди	8710	6620
3	Корхонада қопланмаган зарар пайдо бўлганида имтиёзли акциялар бўйича кафолатланган тўлов ҳисоблаб қўйилди	8540	6620

Ушбу таклифнинг амалиётга татбиқ этилиши натижасида акциядорларга бўлган қисқа муддатли қарздорлик тўлиқ ва даврий равишда ҳисобга олиб борилади, уларга имтиёзли акциялар бўйича кафолатли дивиденд тўлашга имконият яратилади ва дивиденд тўлаш муомалалари тартибга солинади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4611-сонли қарори. <https://lex.uz/docs/4746047>
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 24 августдаги “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари ва унга тушунтиришлар матнини тан олиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 507-сонли қарори. <https://lex.uz/docs/4966554>
3. С.Н.Ташназаров. Молиявий ҳисоботнинг назарий ва методологик асосларини такомиллаштириш (МХХС ва илғор тажрибалар асосида). Монография. Т.: “Турон”, 2017 й. -170-бет.
4. Ўзбекистон Республикаси бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари тўплами .–Ташкент: “NORMA”, 2011.–360-бет.
5. Марпатов М. Бухгалтерия баланси – молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот.//Бозор, пул ва кредит Ж. – 2016.–№3.–56-64-б.
6. Нидлз Б. и др. Принципы бухгалтерского учета /Б.Нидлз, Х.Андерсон, Д.Колдуэлл: Пер. с англ./Под ред. Я.В.Соколова.–М.: Финансы и статистика, 2003.–496с.
7. Hermanson, Roger H. Accounting: a business perspective /Roger H. Hermanson, James Don Edwards, Michael W. Maher. 6th ed., Irwin, Printed in the USA, 1995. 926 p.
8. Khasanov B.A., Mukumov Z.A., Alikulov A.I., Djumanova A.B., Eshboev U.T., Hasanova R.B. Calculation of the invested capital profitability in the financial condition analysis process. International Journal of Advanced Science and Technology, Vol. 28, No. 14, (2019), pp. 42-48

УЎК 339

ХАЛҚАРО САВДОНИ БЕЛГИЛОВЧИ ОМИЛЛАР

**Ш.Х.Тошпулатов, ўқитувчи, ЎЗМУ Жиззах филиали, Жиззах
С.К.Наркулов, ўқитувчи, Жиззах политехника институти, Жиззах**

Аннотация. Ушбу мақолада мамлакатларда таърифли механизм орқали ташиқи савдо сиёсатини юритиш, ҳар бир мамлакатнинг асосий тармоқлари ва янги ишлаб чиқариш соҳаларининг ҳимояланганлиги, экспортни ихтиёрий чегаралаш ва энг кам импорт баҳоларини белгилаш ҳақида сўз юритилган.